

עומקא דפרשה

הקבוצה לחברותא או שיעור
קובעי עיתים

פר' בהעלתך - בעניני מידת הענוה

ערש"ק ט"ז סיון תשע"ע

שמיני שבשמינית

שואל כענין

הדרך הישרה בענוה

מעלת הענוה

כבוד וענוה

והאיש משה ענו

חלקי מדת הענוה

איסור גאווה

שער הציון

קנין תורה בענוה

עיקר מדת הענוה

לענוים יתן חן

הערות

תגובות

ענוה ע"י עסק התורה

ומה שכתוב ומלבשתו ענוה ויראה, כמו שכתבנו למעלה שהתורה נקראת מלבושו יתברך שהם כל מדותיו יתברך, שבזה הוא מתגלה לנבראיו. שעל ידי זה בראם ומחיה אותם ומשגיח עליהם, והוא התורה, שבזה נברא העולם וכלה שמוותיו של הקדוש ברוך הוא. וכשעוסק האדם בה, הוא מתלבש ממש במלבושיו יתברך, ויוצא בלבוש מלכותו יתברך. וכמו שהוא יתברך מקור הענוה, שבמקום גדולתו של הקדוש ברוך הוא, שם אתה מוצא ענותנותו, והוא צמיון יכולתו יתברך, שיהיה נמצא לנבראים, ולכן האדם העוסק בתורה, מתלבש במדת ענוה, שעל ידי זה משיג שפלות ערכו נגד גדולתו יתברך, וכל מי שהוא יותר עוסק בתורה ומתגדל בה, מתגדל אצלו מדת הענוה ביותר. ולכן משה רבנו עליו השלום, שעל ידו נתנה התורה בכלל כתוב בו, והאיש משה ענו מאד מכל האדם.

אור תורה (אות יז)

אחד משמונה שבשמינית

הרב מרדכי לוי

"א"ר חייא בר אשי אמר רב, ת"ח צריך שיהא בו אחד משמונה שבשמינית", (סוטה ה).

בביאור מימרא זו נאמרו ביאורים רבים. רש"י פירש: "כלומר, צריך שיהא בו מעט גאווה, שלא יהיו קלי הראש מסתוללין בו, והיו דבריו מתקבלין עליהן בעל כרחם".

במהרש"א כתב ששמע לבאר ע"ד צחות, "שמונה שבשמינית שהוא חלק ס"ד, שאז לא יגיע לו חלק אחד מג"ס שהוא גס הרוח, וק"ל, וכ"כ בפתח עיניים להחיד"א. ובמהר"ץ חיות פירש עפ"י המהרש"א ב' הרוואה, דיותר מאחד בשישים הוא כאילו אין שם שום ממשות מן הדבר, והא דנקט שמיני שבשמינית, היינו שאין אפשרות לכפול הדבר בעצמו רק עד ט"ז. ובהגהות יעב"ץ כתב, דמאחר שהר סיני בא לרמז על מידת הענוה בהיותו הר נמוך, א"כ היה מהראוי ליתן התורה במישור, אלא שבא לרמז על ענין זה דצריך שיהא בו שמיני שבשמינית. ובחננוכת התורה פירש עד"ו דבר נפלא, שבמדרש מבואר שהר סיני היה גבוה 500 אמה, ובב"ב (עג): מבואר שהר תבור היה גבוה 32000 אמה [ד' פרסה], נמצא שהר סיני היה בחשבון מדוקדק אחד מס"ד מהר תבור, כי גובהו של הר סיני בא לרמז על ענין שמיני שבשמינית.

ועיקר הדבר מתמיה, דאיך יתכן לומר שמותר אפילו קצת להתגאות, הרי הגאווה לכשלעצמה היא מאוסה, והרי זה כאומר שמותר לאכול קצת מאכלות אסורות.

והנראה לבאר בזה, בהקדם הסתירה בדברי הרמב"ם בהל' דעות, דבפ"א ה"ה כתב, "שאם נתרחק מגובה הלב עד האמצע ויהיה עניו נקרא חכם", וכן בפ"ה ה"ב כתב, "...ואם היה גבה לב ניהיג עצמו בביזיון הרבה כו', וילבש בלויי סחכות המבזין את לובשיהם כו' ויחזור למידה האמצעית", ומאידך כתב בפ"ב ה"ג "...ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהם בבינונית אלא יתרחק עד קצה האחד, והוא גובה הלב", ע"ש שהאריך בזה, וע"ש.

ובספר הליקוטם ביאר, שבפ"ב איירי הרמב"ם בתכונות שבשתי הדעות האלה, לכך אמר שאסור לנהוג בהם במידה בינונית אלא יתרחק עד קצה האחרון, אבל בפ"א איירי בפעולות, היינו המעשים שבשתי הדעות האלה אמר שינהיג עצמו בדרך הבינוני, ע"ש. ור"ל דיש גאווה בלב שהוא מהות הגאווה, ובזה צריך להתרחק עד קצה האחרון, אבל יש מעשים חיצוניים שאין במהותם גאווה, אלא שמביאים לידי גאווה, ובזה אמר הרמב"ם שמי שהוא חולי נפש צריך להתרחק עד קצה האחרון וללבוש בלויי סחכות, ואח"כ יש לנהוג בזה במידה בינונית. ומצאנו יסוד זה ברמב"ם שם (פ"ג ה"ג) גם לענין מידת הכעס, שבאופנים מסוימים יש לנהוג בכעס הפנים, ע"ש.

ומעתה נראה לומר, שמה שנאמר כלפי ת"ח שצריך שיהא בו אחד משמונה שבשמינית, אין זה ח"ו בתוך לבו של הת"ח, ובודאי צריך להתרחק מהגאווה עד קצה האחרון, אלא שיש לת"ח לנהוג כלפי חוץ בצורה יותר מכובדת משאר כל העם, ומ"מ אין לו ללבוש בגדי מלכים, והדברים מבוארים באריכות ברמב"ם הלכות דעות (פ"ה).

לפ"ז יש לומר בדעת רב נחמן בר יצחק דס"ל בסוטה שם "לא מיניה ולא מקצתיה", דאף כלפי חוץ אין לו לת"ח לנהוג עצמו יותר מכובד מאנשים בינוניים, ולדעת רב יש לו לת"ח לנהוג בעצמו קצת סלסול כלפי חוץ לכבוד התורה. ובדעת הרמב"ם הלכה נחלקו הפוסקים, עיין בהגהות מיימוני ובפמ"ג (או"ח סימן קנו א"א סק"א).

ובקול אליהו מובא בשם הגר"א, שהכוונה לפסוק שמיני בפרשה שמינית (פרשת וישלח), ושם נאמר 'קטנתי מכל החסדים' וגו', ע"ש. וע"ע פירוש וחשבון נפלא **בחיבור התשובה** להמאירי (מאמר א פ"ה), ועוד פירוש נפלא בספר **קב הישר** (פרק סה).

ובספר **הדרש והעיון** (במדבר מאמר א) לזקיני הגאון ר' אהרן לוי זצ"ל מרישא ביאר, שהכוונה שת"ח צריך שיהא בו התרוממות הרוח לעבודת ה', וכמו שנאמר 'ויגבה לבו בדרכי ה' (דה"ב ב, ו), וזהו ענין שמיני שבשמינית שהוזכר כאן.

שואל כענין

הרב מנחם כהן

- ידוע שאמרו בשם הגר"ם שבנוגע למדות אין לפני"ע, וצ"ת אחר שמכשול בגאווה הרי הוא מכשול מדוע אין לפני"ע במדות [ובשם הגר"א זכיון שעלי מוטל דין להעניק כבוד אין למתכבד רשות למחות בידם. נמצא שבאופן כללי יש לפני"ע גם במדות, רק בגונא שהם מחויבים לכבדני אינו רשאי למחות].
- המסילת ישרים בפרק כ"ב הפליג בגודל ענותו של בבא בן בוטא והוא המעשה המסופר בנדרים סו. שצוה בעלה תברי יתהון על רישא דבבא [והתכוון על השער] ולפי שלא הבינה שפתו שברה אותם על ראש דבבא בן בוטא. וברכה בבא בן בוטא בבנים כמותו עיי"ש ונורא למתבונן. [וגם חזינון שהכיר ערך עצמו דהרי הנוסח שברכה הוא ב' בנים כבבא] ויש להבין מה טעם ברכה דאמנם באשר הוא עניו לא הקפיד, אבל מה הסיבה שמגיע לו ברכה וצ"ת.
- כתב במס"י שם והכבוד אינו אלא הבל הבלים. ומי שמכירו ודאי שימארו בו וישנאו כו'. ובמשלי (כ"ב ד') "עקב ענוה עושר וכבוד" מבטיח המקרא כך מבאר בבאור הגר"א שם שכן לענוה כבוד. וצע"ג אחרי שהוא דבר מאוס בתכלית איזה שכן ניתן לו דבר מאוס. והיית הדברים שלא רק בקשת הכבוד מאוסה כי אם עצם המדה לכשעצמה וצע"ג בזה.
- בגמ' כתובות סז: אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני סוס לרכב עליו ולא מצא עבד לרוץ לפניו, ורץ לפניו שלשה מילין עיי"ש נורא מדת ענותנותו של הלל.
- ויש לידע האם כל רצון משונה של חסר דעה חולה כבוד צריך למלא. ועוד לשיטת הרא"ש בב"מ אסור לזקן לזלזל בכבודו לצורך מצוה. [ובשיחות מוסר להגר"ש כט תשל"ב ביאר בזה באופן מיוחד].

רבה טובת הדפוס בעולם אשר על ידה יגדיל תורה ויפוצו מעיינותיה חוצה... וראוי לעם אלוקי אברהם לפתוח ידיהם לזה בעיני יפה. ובזה חלק כחלק יאכלו (פלא יועץ).

תרומות להחזקת "עומקא דפרשה"

ניתן למסור לחברי המערכת (או להניח בחיבה שע"י אוצה"ס [עד 7:00 בערב])

הרב אברהם וינברג

כתב הרמב"ם שהלכות דעות פרק א ה"א: דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם וזו משונה מזו ורוחקה ממנו ביותר... ויש אדם שהוא גבה לב ביותר, ויש שהוא שפל רוח ביותר.

ואח"כ בה"ד כ' הדרך הישרה היא **מדה בינונית** שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, ובה"ה כתב ומי שהוא מדקדק על עצמו ביותר ויתרחק מדעה בינונית מעט לצד זה או לצד זה נקרא חסיד, כיצד **מי שיתרחק מגובה הלב עד הקצה האחרון ויהיה שפל רוח ביותר נקרא חסיד וזו היא מדת חסידות, ואם יתרחק עד האמצע בלבד ויהיה עניו נקרא חכם וזו היא מדת חכמה.**

ואילו בפ"ב ה"ג כותב הרמב"ם ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן **בינונית אלא יתרחק מן הקצה האחד עד הקצה האחר, והוא 'גובה לב',** שאין דרך הטובה שיהיה אדם עניו בלבד אלא שיהיה שפל רוח ותהיה רוחו נמוכה למאד, ולפיכך נאמר במשה רבינו ענו מאד ולא נאמר ענו בלבד, ולפיכך צוו חכמים מאד מאד הוי שפל רוח.

והלח"מ כבר עמד על סתירה זו, ועי"ש. ונראה שהחילוק נעוץ בדרכו של הרמב"ם כפי שביאר.

הנה כאשר מדברים על התאמת המידות והדעות אל הדרך האמצעית, הרי שהתהליך הזה יהיה בשלושה שלבים. תחילה לדעת ולהכיר מה היא דרך האמת והיושר. התהליך השני הוא בדיקה עצמית של האופי וההרגלים האם הם מותאמים לדרך הישרה. השלב השלישי הוא ההכרה בצורך לשנות ולהתאים את אמות המידה והאופי ואת ההשקפה הנובעת מהן אל היושר, להתחיל ללכת בדרך הישרה, עד שמתיישרים לגמרי.

השלב הראשון של הכרת האמת והיושר, מבואר ברמב"ם **בכל הפרק הראשון**, שם מבאר מה היא הדרך הישרה מצד עצמה. כלומר, מה היא הדרך הישרה הנקראת 'דרך ה'". ומוגדרת, באופן התורני והשכלי ובצורתה הנקייה והמוחלטת, ובאופן העקרוני - הדרך הישרה - צריכה להיות ממוצעת ומאוזנת.

אכן, לשבר את האוזן נאמר שאדם אשר מלכתחילה הלך או שחינכו אותו לאור ההדרכה של פרק זה, הרי ששכלו לא התעוות בהשפעת הגאווה והכעס. ממילא כל מה שעליו לעשות הוא להתמודד עם נטיות מקומיות, הנטיה לגאווה ולהרמת הרוח, הנטייה המקומית והזמנית להקפדה ולכעס מסויים, בעיות אלו ניתן לפתור בהקפדה על ההליכה בדרך הישרה. ייתכן שאדם כזה יוכל גם להשאר מאוזן, ללא צורך בהוראה ואזהרה על הריחוק המוחלט מכל גאווה וכעס. שהרי שכלו ודעתו מאוזנים בבסיסם ורק התעוררויות כאלו ואחרות מטרידות אותו והתנוודות הללו הן קלות ולא משנות את הדעה וההכרה. אלא שאם יזכה לגדול בתורה ובחכמה ולהיות חכם ונביא, הרי שחכמתו וקדושתו תביא אותו להכרה על רוממות הבורא ושפלות האדם וממילא ליבו יהיה חלל בקרבו ורוחו תהיה שפלה בייחס אל הבורא שלפניו עומדת נפשו בתחושה של בריה קלה אפילה לפני תמים דעות. לכן הביא דוגמאות אלו ממשה ומדוד.

בפרק השני מדובר על השלב האיש, של בדיקת האופי והבעיות, של העיוותים ושל דרכי הריפי שלהם. התהליך הזה מגדיר באופן מפורט את ההתייחסות של האדם אל עולמו הוא. וההתאמה שלו אל הדרך הישרה, ובאיזו דרך יביא את עצמו אל היושר הזה. לכן שם מדבר אל האדם שהורגל שיימשך אל הגאווה והכעס, שעליו להטות עצמו אל הקצה השני, כי הסיכוי שיצליח להגיע אחרי העיוות אל היושר הוא בסיכון גבוה ונכראה גם בלתי אפשרי. לכן צריך להנחות ולהתרחק מכל נטייה לכעס וגאווה, ששניהם מעוותים את הלב והשכל ומסלקים את הדעה הישרה. לכן צריך לסלק את הבעיות הללו משרשן כדי להתחיל לחשוב נכון על החיים ועל צורתם. בשונה מקמפנות או תאוות אכילה שאינן מסלקות את השכל בשעת מעשה אלא יכולות לגרום להתמכרות שתביא לסילוק הדעת. אבל גאווה וכעס הן משבשות מצד עצמן את המבט הישר על החיים על העולם ועל האדם. על התורה וחכמיה, על הבורא ועל חובת האדם בעולם שאינו שלו, אבל הוא לא מוכן לקלוט זאת.

על כך מבאר מתחילתו של הפרק השני, את תהליכי הריפוי מחולאי הנפש, הכוללים את ההרחקה מוחלטת מגאווה וכעס באופן מיוחד.

השלב השלישי הוא ההכרה הנכונה הבאה כבר אחרי הריפוי. כאשר מכאן ואילך צריך לחזור אל היושר הבינוניות. כפי ששם ומסיים פרק זה וכוללו בכלל שידוע מכבר אבל כאן אחרי הריפוי הוא אומר שוב כיסודם (פ"ב ז): **"כללו של דבר - ילך במידה הבינונית שבכל דעה ודעה, עד שיהיו כל דעותיו מכוונות באמצעות: והוא ששלמה אומר: 'וכל דרכיך, יכונו' (משלי ד, כו).**

אלא שגם כאן צריך להיות בעירנות מתמדת בייחס לגאווה ולכעס, בגלל חוסר היכולת לשלוט על העיוותים שהם מייצרים בכל התפרצות של גאווה או כעס אפילו שהיא רק אישית ופנימית, ולכן צריך ליצור הגנה נוספת יותר משאר מידותיו של האדם - כי הגאווה והכעס משנות את המחשבה, לכן מתוך הצורך בהתגוננות מהשיבוש הכללי שהן יוצרות, צריך להתרחק מהן ביותר.

בכך מיושבת קו' הלח"מ על הסתירה בדברי הרמב"ם מפ"א לפ"ב, שהרי בפרק ראשון מדבר על הדרך מצד עצמה, מה היא הדרך הישרה. ושם קובע שהיושר הוא הדרך הבינונית. אבל בפרק השני מדבר על ההנחיה המעשית כיצד להירפא מגאווה ומכעס, ובזה ההנחיה היא להתרחק עד הקצה כדי להשאר בדרך האמצע. כפי שמסיים בכלל אותו קבע שם בסוף פ"ב.

הרב חנינה הסגל

א. מצינו בדברי חז"ל ובספה"ק דברים נשגבים על מעלתה המיוחדת של מדת הענוה. בסנהדרין פח: איי "שלחו מתם איזהו בן העולם הבא **ענוותן ושפל ברוך** שייף עייל שייף ונפיק וגריס באורייתא תדריא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה" וחזינן שמכל המעלות הטובות נזכרה דוקא מדת הענוה שעל ידה יהיה בן העולם הבא.

ובירושלמי שבת פ"א סה"ג "א"ר יצחק בר אלעזר מה שעשת חכמה עטרה לראשה עשת **ענוה** עקב לסוליתיה" וכו' עלה במס"י (ס"פ כ"ב) "כי כל החכמה כולה לא יערכנה, וזה ברור". (וחזינן גם שמדה זו נזכרה בפרטות בסולם דרבי פנחס בן יאיר).

הרמב"ן באגרתו הנודעה כ' על מדת הענוה "שהיא מדה טובה מכל המידות הטובות", ובונה כל אגרתו על מדה זו, ובסיומה כ' "תקרא האגרת וכו' לקיימה וללכת בה תמיד אחר ה' יתברך" וחזינן שהיא הדרך להגיע לדביקות בה' והליכה בדרכיו.

ובסה"ק תומר דבורה (אשר כל דבריו מיוסדים ע"פ קבלה) מסדר המדות והמעלות לפי סדר הספירות ותולה את מדת הענוה בסוד מדת הכתר שהיא העליונה מעל כל הספירות, וזה לשונו (פ"ב) "הראשונה הכוללת הכל היא **מדת הענוה**, מפני שהיא תלויה בכתר, שהרי היא מדה על כל המידות" ועיי"ש שמאריך בענין מדה זו.

ובספר אורות הגר"א (עמ' רצ"ט, בהנהגות פרטיות מהגר"א מכתבי ר"ז מסלנט) הביא וז"ל "וכלל כל המידות היא **מדת הענוה**, כי כל הנסיונות יבוטל ממידת הענוה, כי הקפידה יכולה לשבור עולמות".

ובשם הגדולים להחיד"א (מערכת הספרים על ספר 'בית יוסף') כ' שקבלה בידו שבודרו של הבית יוסף נגזר מן השמים שצריך להתחבר ספר שבו יהיו כל ההלכות לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, והיו שלשה גדולי ישראל שהיו ראויים לזה, ומשמים זיכו זאת למרן הבית יוסף **מפני גדול ענוותנותו**.

ב. עתה יש לברר מהותה וגדרה של מדת הענוה, והנה בפירש"י עה"פ (במדבר י"ב ג') "והאיש משה ענו מאד" כ' "ענו - שפל וסבלן", והרמב"ן באגרתו כותב "ועל כן אפרש לך אך תתנהג במידת הענוה כל דברך יהיו בנחת בענוה, ואל תפוק כפוף ועניןך יביטו למטה לארץ" וכו', ודברים אלו הם הנהגות מעשיות של ענוה.

אמנם מאידך מצינו להרמב"ן בהמשך אגרתו שכ' "וכל אדם יהיה גדול ממך בעניןך" ובמסילת ישרים (ריש פ' כ"ב) כ' וז"ל "הנה כלל הענוה הוא היות האדם בלתי מחשיב עצמו משום טעם שיהיה" (ובהמשך דבריו כ' דיש גם ענוה במעשה עיי"ש וכן בתומר דבורה ה"ל), ומבו' מכל זה דיש ב' ענינים בענוה, הא' הוא **בפנימיות** במחשבת האדם, שלא יחשיב עצמו כלל, והב' הוא **בהנהגה החיצונית**, שיהג במעשיו ודיבורו כדרך הענוים וכמו שהאריכו במס"י ובתומר דבורה [ועי' במסורת הש"ס (סנהדרין פח: עה"ג) שכ' דכמה עניני ענוה יש].

והנה מצינו ברמב"ם בפ"א מהל' דעות ה"ה שכ' וז"ל "מי שיתרחק מגובה הלב עד קצה האחרון ויהיה שפל רוח ביותר נקרא חסיד וזו היא מדת החסידות ואם יתרחק עד האמצע בלבד ויהיה ענו נקרא חכם וזו היא מדת חכמה וכו' ומצויין אנו ללכת בדרכים אלו **הבינוניים** והם הדרכים הטובים והישרים" וכן בפ"ב ה"ב כ' וז"ל "ואם היה גבה לב ינהיג עצמו בבזיון הרבה וכו' עד שיעקר גובה הלב ממנו ויחזור לדרך **האמצעית** שהיא הדרך הטובה, ולכשיחזור לדרך האמצעית ילך בה כל ימיו", אמנם מאידך בה"ג שם כ' וז"ל "ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן **בינונית** אלא יתרחק עד **הקצה האחר**, והוא גובה הלב, שאין הדרך הטובה שיהיה האדם עניו בלבד אלא שיהיה שפל רוח ותהיה רוחו נמוכה למאד", וצ"ע דלכאוו' סתר הרמב"ם משנתו.

אמנם למש"כ יש לבאר דמה שכ' הרמב"ם דיש לילך בענוה בדרך האמצעית היינו לגבי הענוה החיצונית שלא ילך בבולוי סחבות וכדו' רק כאדם רגיל, אך מש"כ הרמב"ם דצריך לילך עד קצה האחרון הוא בענוה הפנימית, דצריך להיות שפל רוח לגמרי ולא להחשיב עצמו כלל, וכעיי"ז כ' שם בנמוק"י מהרא"י (מובא בסה"ק"ט) ובמרכבת המשנה (למהר"א אלפנדי, שם).

ג. ואמנם צריך ביאור במה באמת נתייחדה מדת הענוה להיותה חשובה ועליונה כ"כ, ואולי יש לבאר בזה דהנה כל אדם נולד בטבעו עם יצר שחושב רק על עצמו (וכמו ששמעתי מדרשן א' שיכול ללכת ברחוב ולדעת כאו"א מה הוא חושב - הוא חושב על עצמו), וזהו הגורם לכל המידות הרעות כגון גאווה, כעס, תאוה, קנאה וזוהמה ועוד, וממילא כאשר מבטל ענין זה ע"י שלא מחשיב עצמו וגופו כלל, שוב ממילא נדבק בכל הטוב, וכמו שצינו להרמב"ם שכ' (הל' גירושין פ"ב ה"כ) גבי מי שאנסוהו לגרש וז"ל "לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצוני" ומבו' דכ"א מעיקרו רוצה לעשות רק הטוב, אלא שיצרו שזוה האני' שלו תוקפו, וכאשר מחליש את יצרו זה מיד נדבק מאליו בכל הטוב מתוך רצון **מיתי**. (ועי' בארוחת צדיקים שער הענוה ובמעלות המידות בשער הנ"ל ובמסילת ישרים ותומר דבורה שהאריכו הרבה במידת הענוה בדברים נפלאים וערבים, מעוררים ומרוממים).

הרב ישראל הר כסף

באיגרת הרמב"ן כתב "במה יתגאה לב האדם? אם בעושר- ה' מוריש ומעשיר. **ואם בכבוד**- הלא לאלוקים הוא, שנאמר: העושר והכבוד מלפניך, ואיך מתפאר בכבוד קונו. ואם מתפאר בחכמה- מסיד שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח", וקשה דבשלתא בעושר וחכמה אפשר להתגאות ולחפש כבוד, אבל איך מתגאים בכבוד- הלא הכבוד הוא הגאווה עצמה? ונראה לי לומר בהקדמת ביאור המושג כבוד, כי בין כבוד לגאווה יש מרחק גדול, הרי אנו מתפללים על "חיים של עושר וכבוד" וכד' ואם הכבוד הוא דבר פסול בעצם איך יתכן שנבקש עליו, אלא מוכרח שהכבוד דהיינו המעמד החברתי המוערך אינו פסול, אלא אדרבה, דבר חיובי שנותן לאדם דחיפה חזקה להתקדם הלאה ע"י שמכירים בכוחותיו האמיתיים, אלא שיש בו סכנה שהכבוד הטוב ימשך להתגאות ולדרוש לעצמו חשיבות, כאילו לכן הוא שווה יותר ביחס לחבירו, ואז זה דבר פסול לגמרי, וכן אם ימשך לדמיון שמגיע לו כבוד גם על דברים שבאמת אין בו, גם זו סכנה ליכנס לעולמו של בעל גאווה.

וראה לדבר כי הנה בשערי תשובה לרבינו יונה (שער א' העיקר השביעי) כתב "הוצנע לכת עם אלקיך - זה עיקר כניעתך לעבוד את ה' בהצנע לכת, כי זה יורה על כניעתך שלא תחמוד כבוד על מעשיך הנכבדים **אף כי על המעלות אשר לא יחפץ בהם היוצר את יצוריו**, כי אין להתהלל בהם, כמו העושר והגבורה ומיני החכמות, זולתי השכל וידוע את השם יתברך, כמו שנאמר (ירמיה ט, כב - כג) "אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו, אל יתהלל עשיר בעשרו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי", והנה לכאן זה פלא, כי היה צריך לומר שאין להתגאות בדברים חסרי הערך האמיתי, כעושר וכבוד, כי אין בהם כלום, ואפ"ל במעשים הטובים באמת בעבודת ה'- שהיא שעליהם כן מגיע כבוד אחרי שהם מעשים בעלי חשיבות אמיתית- גם עליהם לא לדרוש כבוד, אבל רבינו יונה מלמד אותנו בדיוק הפוך שלא לדרוש כבוד עבור מעשינו הטובים, ואפ"ל לא על הדברים הפשוטים כעושר וכבוד, ואתמה.

ומוכרח מזה מה שביארנו לעיל, שאין בעצם הכבוד שייכות לחטא הגאווה, כי החטא שבגאווה הוא מה שמרגיש שבגלל מעלותיו הוא שווה יותר מהזולת, וזוהו משתרר עליהם, אבל אם לא בא להתגאות אלא באמת רק לקבל הכרה במעלותיו, ועי"ז להצליח להפיק מעצמו יותר ולגדול, בבחינת "קנאת סופרים", אין בזה סרך איסור כלל. אלא שעל זה בא רבינו יונה ומחדש שאעפ"כ בעיני עבודת ה' יש **מעלה** של "הצנע לכת" דהיינו שלא שאפ"ל לא לחפש את הכבוד הזה- מכח מה שהוא עומד "עם אלוקיך", וממילא אין לו ענין להיות חיצוני כ"כ, לחפש את ההכרה במעלותיו בין בני האדם, ולמדוד את עצמו ביחס אליהם, וממילא יובן לנו כוונת דברי רבינו יונה, שלא היתה כוונתו מעולם על חטא הגאווה, אלא על המעלה של "הצנע לכת" שלא לפרסם ולהתכבד במילי דשמיא ואפ"ל בדברים הפחותים כעושר וכבוד, שבהם הייתי אומר שלא שייך בהם ענין מעלה בהצנע לכת בהם, קמ"ל שאפ"ל בהם שייך המעלה של "הוצנע לכת עם אלוקיך".

זה נקרא בלשון הרמב"ן להתגאות בכבוד, דהיינו לקחת את מעלת הכבוד וההכרה במעלותיו ולדרוש לעצמו מכח זה חשיבות יתירה ביחס לאחרים, וממילא מובן מה שהרמב"ן בא לשלול את הגאווה בכבודו, כי הכבוד והגאווה הם שני ענינים שונים שהכבוד הוא יכול להיות גם חיובי, ומ"מ אין בו חטא, אלא א"כ בא להתגאות בכבודו, דהיינו במעמד החברתי שהצליח להשיג, ולחשוב שע"כ הוא שווה יותר מאחרים, וע"ז בא הרמב"ן ומזהיר אותנו, הלא תזכור כי "הכבוד לאלוקים הוא", וממילא אין כאן מקום לגאווה כלל.

(זכרנו שפעם שאל ידידי שי קטנוב שליט"א את רבינו ראש הישיבה הגרמ"ש שפירא זצוק"ל איך אנחנו מתפללים על "עושר וכבוד", הרי הכבוד הוא דבר נמאס וכו'. שאל אותו רה"י ועושר אתה כן מבין שמבקשים עליו? ענה לי ידידי הנ"ל עם עושר אפשר לעשות דברים טובים, אמר לו רה"י שכבת שחוק על פניו, שכנאה הוא לא טעם מעולם מהרגשת הכבוד האמיתית, כי גם עם כבוד אפשר להגיע לדברים טובים!!!)

אמנם דבר זה נסתר ממה שאמרנו חז"ל "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם", שמשמע שעצם הכבוד הוא דבר פסול, אא"כ נגיד שכוונת המאמר באופן שנמשך אחריו יותר מידי ורודף אחריו, כי בקלות נמשכים אחרי החלקים הרעים שבה וכמ"ש המס"י (פ"א) "יתרה עליה חמדת הכבוד - כי כבר היה אפשר שיכבוש האדם את יצרו על הממון ועל שאר ההנאות, אך הכבוד הוא הדחוק, כי אי אפשר לו לסבול ולראות את עצמו פחות מחבירו, ועל דבר זה נכשלו רבים ונאבדו", וכן כתב שם "כלל הדברים, הכבוד הוא מן המכשולות היותר גדולים אשר לאדם".

אבל במקום אחר כן מצינו שסבר המס"י שהכבוד הוא דבר פסול בעצם, ז"ל (פכ"ב) "הענוה במחשבה- הוא שיתבונן האדם ויתאמת אצלו אשר אין התהלה והכבוד ראויים לו, **כל שכן** ההתנשא על שאר בני מינו", הרי שחילק את הדבר לשתיים, עצם דרישת הכבוד שהיא פסולה בפני עצמה, וההתנשא דהיינו הגאווה.

הרב יהודה פרלמוטר

כתיב בפר' (יב, ג): **והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה**. במפרשים נתקשו בשייכות פסוק זה לכאן, ע"י ברמב"ן ואוה"ח ובחזו"ל שער הכניעה פ"ו וברמב"ם סוף הל' טו"צ. ועוד נראה לפרש עפ"י כמה הקדמות.

א. בספר נפש החיים סוף שער ג' האריך זמדרגת משה רבינו ע"ה הגיע לשלימות היותר אפשרי בכח האדם לזכות בעוה"ז, ומסיים וז"ל ולזאת המדרגה בשלימות עדיין לא זכה אליה שום אדם זולתו מעת חטא אדם הראשון, **וגם לא יזכה אליה שום אנוש על יבשתא עד ביאת הגואל** במהרה בימינו כמו שהעידה התורה הקדושה ולא קם נביא עוד כמשה בישראל וגו' (ואף שנאמר בלשון עבר, התורה היא נצחית וקאי גם על זמן דורות הבאים, שאחר עבור כל דור מהעולם נוכל לומר שלא קם בזה הדור נביא כמשה בזאת המדרגה), ולכן אמרו בתנ"א פרק כ"ה "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב" ולא אמרו למעשי משה רבינו ע"ה עכ"ל. (ועי' היטב בדוגמאות לביאורי אגדות ע"ד הפשט בסוף ס' קובץ הערות סו"ס ז' מש"כ ליישב מהרמב"ם בהל' תשובה פ"ה ה"ב שכל אדם ראוי להיות צדיק כמשה רבינו, וכ' בתו"ד "ואף שבודאי אפ"ל אם יעבוד אדם בכל כוחותיו אלפי אלפים שנה לא יגיע עד קרסוליו של מרע"ה").

ב. ענוה - לפי גדלות האדם

והנה בספר רוח חיים רפ"ד כ' יסוד גדול במדת הענוה. דהביא הגמ' בנדרים לח. דאיתא התם "אין השכינה שורה אלא על גיבור עשיר וחכם ועניו", והקשה ולכא' יפלא למה יגרע האיש אשר עוד קודם יצירתו נגזר עליו בגזירת עליון ית"ש שיהיה עני או חלש כמבואר בנדה טז: ולמה לא יתן ה' רוחו עליו כיון שהוא ראוי לשכינה ע"י מעשיו. ומתרץ יסוד גדול וז"ל אך יבואר כי העיקר הוא לזכות להשראת השכינה הוא רק ע"י ענוה וכמבואר בחז"ל ע"כ: זהירות מביא לידי זריזות עד ענוה מביאה לידי וכו' רוח הקודש. והנה מי שאין לו מעלות אף אם ישפיל עצמו לא יתואר בשם עניו כי במה נחשב הוא שאין לו במה להתגאות, אבל מי שהוא בעל מעלות ועכ"ז אינו מרגיש אותם כלל ורוחו נמוכה זה יקרא בשם עניו, ולפי רוב וגודל המעלות אשר לו לפיהן ישוב ערך גדול ענותו. ואם יש שני בנ"א אשר להאחד יש לו שני מעלות ולהשני ג' מעלות, אף כי שניהם שפלי רוח בשוה, עכ"ז השני הוא עניו יותר מן הראשון, ואם יקבצו כל המעלות באיש אחד, ועכ"ז יחזיק בענותו התמימה, הוא העניו היותר גדול. והנה כל המעלות שבעולם נכללים באלו השלושה, חכמה, גבורה ועושר, וז"ש אין השכינה שורה אלא על גיבור וחכם ועשיר ואעפ"כ הוא עניו, **כי הוא העניו האמיתי**, אבל לא שיהיה עצם מעלות אלו נצרכים לענין השראת השכינה עליו עכ"ל. וכע"ז כ' בס' בן יהוידע בשבת צב. ומבואר דאדם שאין לו מעלות ולא מתגאה, לא הגיע למדרגת ענוה (ורק לא נקרא בעל גאווה), וענוה שייך רק באדם שיש לו מעלות ואעפ"כ רוחו נמוכה (ועי' בפ"י ובחרת בחיים על רוח חיים דהביא מהמהר"י"ט והחת"ס דפירשו כך בגמ' בנדרים).

ג. בשמיה"ל ח"ב פ' קרח הקשה אמאי נענשה מרים בעונש צרעת בעבור שדברה שלא כהוגן על משה רבינו ע"ה, והלא היא דיברה עם אהרן רק בינה לבין עצמה ולא ברבים והיה עליהם להגן זכות הקטורת שמכפר על לשה"ר שבחשאי כמבואר בערכין ט"ז יבוא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי. [ובח"ח כלל ג' סעי' ק"ו בבמ"ח הביא דהקשה כך הגר"י פיק ז"ל והח"ח מתרץ דחשיב אהני מעשיו כיון שאהרן קיבל הלשה"ר ממרים] ויתרץ דלשה"ר על אדון הנביאים חמור טפי ולא מתכפר בקטורת כי אם בנגעים עכ"ל. ומבואר שם דהצרת היתה רק שמוש שמשו רבינו אדון הנביאים ונאמן בכל בית ה' ולולי כך הקטורת היתה מכפרת.

ד. ועפ"י כל הנ"ל יש לפרש את הפסוק כאן. דהנה ע"ד משל כשאומרים על אדם שהוא חכם יש כאן שתי פרטים: א. שהוא חכם למעשה ויש בו הרבה חכמה, ב. שיש לו את הכלים להיות חכם דאל"כ איך נהיה חכם, וע"כ שהוא מתמיד ובעל סברא ישרה וכו'. ועד"ז י"ל בענוה, דכשאומרים על אדם שהוא עניו יותר מכולם, הפ"י דלמעשה הוא בעל רוח נמוכה, ועוד דיש לו את הכלים להיות עניו יותר מכולם, ז"א שהוא בעל מעלה יותר מכל האנשים **ושייך אצלו ענוה יותר מכולם** דאם הוא לא הבעל המעלה הכי גדול לא שייך אצלו ענוה הכי גדולה. ובתורה שהיא נצחית וכתבה "והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה" לכל הדורות הוא העניו הכי גדול, יש לומר דכתוב כאן תרת"א, שהוא השפיל רוחו יותר מכל אדם, ב. דשייך אצלו ענוה יותר מכולם כיון שהוא הבעל מעלה הכי גדול בבריאה וכמ"ש לעיל מהנפה"ח. והתורה כתבה זאת כאן ללמדנו למה מרים נענשה בצרעת, הרי קטורת מכפרת, כיון דמשה רבינו ע"ה העניו הכי גדול מכל האדם ושייך אצלו ענוה יותר מכולם, וע"כ דהגיע לתכלית המדרגה בשלימות היותר אפשרי להגיע בעוה"ז ולכן הלשה"ר עליו חמור יותר ונצטרעה וכמ"ש בשמיה"ל הנ"ל.

בספרי (בהעלתך קא) דריש והאיש משה ענו מכל האדם אשר על פני האדמה **"ולא מאבות"** ר' יוסי אומר **"אף מאבות"**, ויש לבאר פלוגתתם. ובגמ' (חולין פט) איתא גדול שנאמר במשה ואהרן יותר ממה שנאמר באברהם דאילו באברהם כתיב (בראשית יח, כז) ואנכי עפר ואפר ואילו במשה ואהרן כתיב (שמות טז, ז, וח') ונחננו מה. ולכאורה נראה דהגמ' נקט כדברי ר"י שמדריגת הענוה של משה היתה יותר משל האבות.

והנראה לומר, בהקדם הגמ' (סוטה מט): משמת רבי בטלה ענוה... א"ל רב יוסף לתנא לא תיתני ענוה דאיכא אנא. והתמיה מובנת דלכאורה זה עצמו סתירה למידת הענוה.

החזו"א מבאר, שמידת הענוה אין פירושו שהאדם אינו מכיר בגדלותו, אלא שידוע שכל מה שיש לו אינו סיבה להתגאות ולהחזיק טובה לעצמו, כיון שודע שהכל אינו משלו אלא משל הקב"ה שנתנו לו, ואף מה שהשיג ע"י עמלו מ"מ לבסוף יראה שנתנה לו במתנה הרבה מעבר לזה, וכמה שהאדם מכיר דבר זה, כך הוא נקרא יותר ענוותן. וא"כ לא רק מה שכתוב בפסוק שנבואת משה גדול משל שאר נביאים, אלא גם מש"כ שמשא היה ענו מכל אדם אשר על פני האדמה, בודאי גם זה לא הכחיש מ"ר בענותנותו, ומובן בזה מה שאר"י והאיכא אנא שאין זה סתירה לענוה מה שהכיר שיש בו מידה זו, כיון שלא התגאה בזה כלל ולא החזיק בזה טובה לעצמו.

עוד נאמר בזה, שכיון שהקב"ה מדקדק יותר עם הצדיקים, א"כ מי שהגיע למעלה יותר גדולה עכשיו נתבע ממנו יותר, והוא מכיר כמה עוד חסר לו כדי לעלות למעלה הבא, וגם יש להוסיף שניתן לו משמים כלים וכוחות יותר מאנשים הפחותים יותר, וא"כ הוא מכיר שלפי כחו ואפשרותו כעת יכול להגיע למעלה הרבה יותר גבוה, ועדיין רחוק הוא ממנו, ועוד שבגדלותו הוא יכול להשיג בדעתו מעלות נעלים יותר, ורואה כמה רחוק הוא מהם.

והח"ח ז"ל הוסיף עוד ענין בזה שאדרבה הענוותן מסתכל על כל מה שזכה לה כנהמא דכיסופא, שכיון שמכיר במיעוט ערכו ואעפ"כ העניק לו הקב"ה את כל זה, ועי"ז נהיה שפל יותר בעיני עצמו. וא"כ לא רק שאין הכרתו בגדלותו סתירה לענוותנותו אלא אדרבה הוא **סיבה להיות עניו יותר**.

ואם נתבונן בדברים הנ"ל נוכל לחלק את מידת הענוה לשני חלקים. האחד הוא מה שאינו מתגאה ואינו מחזיק טובה לעצמו במעלות שיש לו, והשני הוא בהסתכלות האדם בערך עצמו, כמה הוא שפל בעיניו ומתבטל לאחרים וסובלתם.

ויש לדייק בלשון הפוסקים, שאברהם אמר **"ואנכי עפר ואפר"**, והיינו שדיבר על עצמו, ששפל הוא כעפר ואפר שאין לו כל ערך, משא"כ במשה ואהרן באמרם **"ונחננו מה"** דיברו כ"א גם על השני, [ואף בפסוק השני שם שרק משה דיבר אמר ג"כ ונחננו בלשון רבים - גם על אהרן], וי"ל משום ששם הענין היתה "ונחננו מה כי תלינו עלינו", והיינו החלק הראשון שיש בענוה, שכל מה שיש לנו הרי זה לא משלנו אלא הכל הוא מה', ולנו עצמנו אין כלום בכל זה, ולכן "לא עלינו תלונותיכם כי אם על ה'" ודבר זה אינו קשור לכל אדם בעצמו אלא בהכרת יסוד זה בכללותו שהכל משלו הוא, ולכן אפשר לאומרו בלשון רבים, משא"כ ביטול ערך עצמו אינו אומר אלא על עצמו.

ולפי"ז אפשר לפרש דברי שני התנאים בספרי, דבשני חלקי ענוה מיירי, ומר אמר הכי ומר א"ה ולא פליגי, דחד אמר שמשא היה עניו מכל אדם ולא מאבות, שלגבי החלק שבערך האדם בעצמו י"ל שהאבות היו יותר גדולים ממשא, וא"כ ככל שמעלת האדם גדול יותר, א"כ מה שהוא משפיל עצמו נחשב ענוה גדולה יותר, וא"כ הענוה של האבות היתה יותר גדולה, אמנם ר"י אומר שיש עוד חלק בענוה שבוזה היה משא גדול יותר, [ולא לנו לומר בזה כלום כי אין לנו שיעור ושיח לא במעלת האבות הקדושים ולא במעלת משה רבנו, אלא לפרש מה שנאמר לנו מפי חז"ל], והוא שבחלק של "ונחננו מה" דהיינו לגבי מה מה שהאדם מכיר במתנת חלקו שאין לו בזה כלום אלא הכל כולו משלו יתברך, עי"ז אמר ר"י "אף מהאבות", והיינו כדברי הגמ' (בחולין) גדול מה שנאמר במשה ואהרן יותר ממה שנאמר באבות, שהרי חלק זה **לא נאמר** אצל האבות, ומר אמר הכי ומר אמר הכי ולא פליגי.

ולפי הנ"ל אפשר לפרש דברי ר' יוסף (בסוטה), דאיה"נ הענוה הזאת שהיתה לרבי לגבי ביטול עצמו, כיון שרבי היה גדול ממנו, והסתלק, כבר אין כאן מדריגה זו של ענוה, אבל לא תתני שבטלה ענוה לגמרי כיון איכא אנא, היינו שגם אחד כמוני יכול להיות בו החלק האחר של ענוה, שאינו מחזיק טובה לעצמו כלל, ומכיר שהכל הוא מתנת חנם מהי"ת, וזה אינו תלוי במעלת אדם מסוים דוקא אלא שייך לכל אדם להכיר וכו"ל, וא"כ עדיין יש מידת הענוה, ופשוט שאין בדבריו סתירה לענוותנותו.

א. איתא בזבחים (פח): למה נסמכה פר' קרבנות לפר' בגדי כהונה, לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין, ועיי"ש שמצנפת מכפרת על גסי הרוח מנין, אמר ר"ח יבא דבר שבגובה, ויכפר על גובה. מסביר המהרש"א כי כיתויה הראש מביא לידי אימה דשמאי, כדאי בשבת דרנב"י דלא שבקתיה אימיה גלי רישיה.

הגמ' בסוטה (ד' וה') האריכה בגנות הגאווה ואמרו **אזהרה לגסי הרוח מנין**, אמר רבא אמר זעירי "שמעו והאזינו אל תגבהו". רנב"י אמר מהכא "ורם לבבך ושכחת" וכתבי "השמר לך פן תשכח את ד' אלקיך" ופרש"י ורם לבבך ושכחת אלמא מגובה לב בא לידי שכחה ששוכח את בוראו, ובשכחה הוא מוזהר השמר לך פן תשכח.

ב. רוב מוני המצוות [כולל הרמב"ם והחינוך] לא מנו שיש ל"ת שלא להתגאות [עי' בחשק שלמה משום שסוברים שזה אסמכתא] חוץ מהסמ"ג (ל"ת ס"ד) והסמ"ק (ל"ת כ"ב) והקיצור ס' חרדים (ל"ת מה"ת בלב) הסמ"ג (בהקדמה ושם) בהתחלה לא מנה זה וכתב גם הרמב"ם לא הזכירו בחשבון הלאוין, וכשהגעתי להשלים עד כאן הלאוין בא אלי **בחלום**, הנה שכחת העיקר "השמר לך פן תשכח את ד'" והתבוננתי בבקר והנה יסוד גדול ביראת ד', ואח"כ עיינתי בגמ' סוטה הנ"ל אזהרה וכו'. ובח"ח (לאוין ה') ועובר נמי המספר לה"ר בלאו "השמר לך פן תשכח את ד'" - שזה אזהרה לגסי הרוח, אם הוא מלעיג בחבירו מחשיב עצמו לחכם ואם היה מכיר נגעי עצמו לא היה מתלוצץ, ע"כ והק' חרדים (שם) וכל המתגאה **ודאי שוכח ד'** שאילו היה זוכרו היה קובע מדת היראה והצניעות והענוה. ועוד שנלמד מק"ו ממלך שכתוב "לבלתי רום מאחיו" כמש"כ להדיוט.

ג. הבה"ג (קס"ד) והוי שפל רוח. וכן היראים (רל"ב) מביא הבה"ג ומוסיף ולא מצאתי עיקר (של בה"ג) אלא מששכחה התורה עניו דכתיב "והאיש משה עניו מאד" ומלדנו שמצוה להיות עניו ושפל רוח. וכן התועפות ראם **שהסמ"ג מנה זה בלאוין ובה"ג חיברה עם העשין**. ומביא מהאדר"ת שלפי הנראה מבה"ג מצות ענוה אינה שלילת הגאווה, רק היא מ"ע לבד העדר ואיסור הגאווה, ומקור הדבר והאיש משה. וצ"ב דהא שבוחי קרא בדבר שלא היה לכל אדם, וא"כ איך נוכל לומר שזה מצוה לכל ילוד אשה, מ"מ חובת כל ירא אלקים להשתדל להשיג מקצתה כפי יכולתו, ע"כ. לפי הדרך פיקודים (מ"ע כ"ה) המתגאה עובר על **"אנכי ד"**, כי אם היתה אמונה בלבו איך מלאנו לבו להתגאות נגד ד'.

ד. **בטעם שהרמב"ם לא מנה איסור גאווה**, המגדל עוז (פ"ב דעות ה"ג) כ' דנכלל מש"כ "ויש דעות שאסור לנהוג בבינונית רק יתרחק עד קצה האחר, והוא גובה הלב", ונכלל מש"כ איסור. ולא כללו בחשבון הלאוין שזה **מסור ללב** והלאוין הבאין במנין הם הנכרין וב"ד יכולין להזיר עליהן. והמגלת אסתר (לתו' הרמב"ן בסוף ל"ת) והדרך מצותיך (ח"ב, י) מתצאים עפ"י הרמב"ם (שורש ד') דלאו **שכולל** כל התורה לא קחשיב ואין הצוויים הכליים נמנים במנין. ועי' חשק שלמה (סוטה ה.) שמקשה עי"ז שהרמב"ם מנה אנכי ד' במנין העשין ע"ש.

העמודי הארזים (על היראים כ"ב) מתרץ כיון שרבא דרש אזהרה מפסוק בנביא א"כ אזהרתו מדברי **קבלה**, ורנב"י שהוא לאו ממש מהפסוק השמר, אך אין הל' כמותו. והוסיף שאף במנחות (צט): דרשו פסוק זה על שכחת התורה, ומשמע דלא כרנב"י שדרש הפסוק על שכחת ד' הבאה מהגאווה.

ה. הפוסקים דברו קצת על גאווה עי' במג"א והמ"ב בס' קנ"ו שהגאווה יתרחק עד קצה האחרון. ונרמז גם ברמ"א (א,א) שישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו עומד עליו ורואה במעשיו... מיד מגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השי"ת, ובושתו ממנו תמיד, עכ"ל.

וכן (ב, ו) אסור לילך בקומה זקופה. ומקורו מקידושין (לא) ועיי"ש דהאיסור בד' אמות שנא' "מלא כל הארץ כבודו" ופרש"י שירוד למטה, והזקוף נראה כדוחק. הט"ז כ' דהשו"ע לא כתב ד' אמות, דאולי ל"ג בזה ד"א, ומסתבר לפי הטעם של מלא כל הארץ דאין חילוק בין ד"א לפחות. והגר"א מציין שהר"ף והרא"ש והרמב"ם ל"ג ד"א. וכן פסק המ"ב רק הוסיף דאפי' **עומד במקומו** ואינו הולך כלל. והפמ"ג (א"א ה') תלה במח' שלפי רש"י פי' דוחק וכו' לפ"ז ודאי אף פחות אסור. ולפי הר"ן (יב: סד"ה איש) שהטעם כדי שיראה שיש לו אדון על גביו וסביביו שרואה ויודע כל מצפוניו, לפי"ז דוקא ד"א אסור ולא פחות. ובערוה"ש (ט) ואין הכוונה שילך שחוח אלא שלא ילך זקוף מדאי בגרון נטוי כדרך הגאים.

מקור מצות ענוה

היראים (רלב) כ' בשם הבה"ג שיש מצוה להיות "שפל רוח וצעיר", וכ' דמקור המצוה "מששבתה התורה העניו דכתיב (בהעלתך יבג) והאיש משה עניו מאד למדנו שמצוה להיות אדם עניו ושפל רוח". והביא המש' באבות (ד,ד) מאד מאד הוי שפל רוח.

ומינה הוכיח האדר"ת (הביאו בתועפות ראם שם) דמצות ענוה אינו שלילת הגאווה אלא היא מ"ע בפני עצמה, מלבד העדר ואיסור גאווה. אמנם הקשה מהכ"ת דהיא מצוה על כל אדם והרי נאמר בתור שבח מיוחד למש"ר. וכ' "ואולי דמ"מ חובת כל יר"א להשתדל להשיג מקצתה כפי יכולתו".

אך הסמ"ג כלל את הענוה בל"ת דגאווה, ע"ש (ל"ת סד) שהאר"ך הרבה בעניני ענוה וסיים להדיא שהענוה היא בלאו.

גדר הענוה

ש' הרמב"ם דענוה היא המדה האמצעית, אבל המדה הרצויה היא שפלות הרוח, כפי שיתבאר לק'. ועי' זוהר הרקיע לרשב"ץ (מולא) דמצות ענוה כוללת כל מיני שפלות. וזה יסוד מ"ש המס"י (ר"פ כב) שגדר הענוה "היות האדם בלתי מחשיב עצמו משום טעם שיהיה". וכ"כ הרוח חיים (פ"ד א) דעיקר ענוה לא לבד שמקבל עלבונו וסבלן, אלא צריך שגם בלבבו יחשוב שאינו נחשב לכלום, וכמ"ש הרמב"ן עה"פ (שמות ד,יב) שלח נא ביד תשלח.

אך במרומ"ש סוטה מט: הוכיח מהא דרב יוסף, דענוה אינה שפלות הלב אלא הנהגה עם בנ"א שלא בגסות ובהעמק דבר כאן ביאר יותר דמשמעות עניו שאינו חושש לכבודו וצערו, ולא משום שהוא שפל בעיני עצמו, אלא שהנהגתו באופן שאינו חושש לכבודו. ועי"ש בהרח"ד מה שהשיג על המס"י, וראייתו מדשי"ך ענוה אצל הקב"ה.

שפלות הרוח

תנן באבות רבי לויטס איש יבנה אומר מאוד מאוד הוי שפל רוח. ופי' הרמב"ם בפיה"מ דאף שבכל המדות צריך ללכת בדרך האמצעית, אבל בגאווה, לגודל חסרונה ונזקה רחק ממנה עד הקצה האחרון ונטו אל שפלות הרוח לגמרי, עי"ש שהאר"ך. ועי' בפ"י רבינו יונה. [ויל"ע בסנהדרין פה: ענותן ושפל ברך, ומשמע דשי"ך ב' המדות יחד. וע"ע ברש"י בפר' שפי' עניו - שפל וסבלן].

וכ"ה ברמב"ם בהל' דעות (בג), שבגובה הלב אסור לנהוג בבינוניות אלא יתרחק עד הקצה האחרון, שלא די שיהיה עניו אלא צריך שיהיה שפל רוח, ולכן נאמר במשה רבינו עניו מאוד. וכ' בהגהמ"י דהוא כרנב"י דאמר לא מינה ולא מקצתה, ואף בת"ח, ואין ה' כמ"ד שת"ח צריך שיהא בו אחד משמנה במשמיות. [והפמ"ג קנו חלק ע"ז]. וטעם החומרא כ' המש"ח [וילך לא,יז] משום שהגאווה מביאה לע"ז שאין לה אמתלא של היתר, לכן צריך להתרחק ממנה עד קצה האחרון לשפלות.

והלח"מ הק' ממ"ש הרמב"ם בפ"א ה"ה שהביא דוגמא להנהגת המדה בינונית והחסידות, בענין גובה הלב, שמי שמתרחק עד הקצה האחרון והוא שפל רוח, נקרא חסיד. ואם מתרחק עד האמצע והיה עניו נקרא חכם.

ובנימוקי מהר"א יישב דיש לחלק בין התכונות שצריך לנהוג בהן עד הקצה האחרון, לבין הפעולות שינהיג עצמו בדרך הבינונית. ובאבה"א ז' כ' להיפך שעיקר המדה בטבע צריך להיות במדה בינונית, אלא שבהנהגה צריך לפעול עד הקצה. [כלומר שירגיש מה שצריך להרגיש אך בפועל יהיה ותון ולא יקפיד כלל].

קנין תורה בענוה

מקיניני התורה באבות (ו,ו), בענוה, ופי' הרע"ב"ץ (לחם שמים) דעי"ז לא יבוש מללמוד מכל אדם וכן יודה בטעותו, שאין אדם עומד על ד"ת אא"כ נכשל בהם. וכ' המדרש שמואל דלכך זכה מש"ר שניתנה תורה על ידו, לפי שהיה עניו מכל האדם. וכעי"ז במהר"ל תפא"י פכ"ג. וכ"כ ברוח חיים. ובסוטה כא: אין ד"ת מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו שנא' והחכמה מאין תמצא. ובפסחים סו: מבואר שהמתיהר חכמתו מסתלקת ממנו. ועי' תענית ז. למה נמשלו ד"ת למים וכ' אף ד"ת אין מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה.

וב"ה זכו לקבוע הלכה כמותן מפני ענותנותם, (עירובין ג:). ופי' הבי' בכללי הגמ' (הליכות עולם ש"ה פ"א) שע"י ענותנותם זכו לכוון תמיד לאמת, וממילא נקבעה ה' כמותם.

ובביאור הגר"א על משלי (יא,ב) עה"פ ואת צנועים חכמה, פי' שעיקר החכמה היא בצנועים ששותקין מלומר תורתם ודעתם אלא שומעין מרבים.

ועי' ברוח חיים רפ"ד שפי' את תפלת מר בריה דרבינא בברכות (יז) ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך, שתהיה נפשי נחשבת לבריות כעפר שלא ינהגו בי כבוד, ואז יוכל להיות פתיחת הלב בתורה ולרדוף אחר המצוות. ועי"ש בפ"א דזהו דתנן משה קיבל תורה מסיני שהקב"ה השרה שכנינו על השפל.

ועי' עירובין נד. שהרוצה לקיים תלמודו אל יתגאה בתורתו. ובתומר דבורה פ"ז האר"ך בזהירות היתירה שלא יתגאה האדם בד"ת.

מקור איסור גאווה

בגמ' סוטה ה. אמר רנב"י דאזהרה לגסי הרוח מדכתיב (דברים ח,יד) "ורם לבבך ושכחת" וכתיב שם (יא) "השמר לך פן תשכח את ה' אלוקיך". והשמר הוא לשון ל"ת.

ופי' רש"י אלמא מגובה לב בא לידי שכחה ששוכח את בוראו ובשכחה הוא מוזהר השמר לך פן תשכח, עכ"ל. ומבואר דעצם האיסור הוא שכחת ה'. ועי' מש"ח פר' וילך דמשו"כ צריך להתרחק ממנה עד הקצה האחרון. אך עי' בסמ"ק שכ' "פן" קאי אורם לבבך, ומשמע דהוא איסור עצמי.

ומהך דרשא מנאוהו הסמ"ג בל"ת סד והסמ"ק בל"ת כב. וכ"כ המאירי (בסוטה שם) בחלוקת מדרגות הגאווה, דאזהרת גאווה מהכא. ועי' חזקוני (דברים ח,יד).

אבל דעת הרמב"ן שהאיסור נלמד בכל שכן מדין המלך שנאמר בו "בלבתי רום לבבו מאחיו" (כי תצא יז,כ) וכ' שם שנרמז כאן איסור לגאווה. [ועי"ש בטעם שהגאווה מגונה ונמאסת "כי לה' לבדו הגדולה והרוממות, ולו לבדו התהלה ובו יתהלל האדם"]. וכ"ד רבינו יונה (ש"ג לד) דבפס' זה הוזהרנו להסיר מנפשנו מדת הגאווה. וכ"כ המאירי בחיבור התשובה. עוד ש' הביא שם המאירי בשם בעלי הפשט שאיסור גאווה נכלל בל"ת דלא תשנא את אחיך בלבבך.

אך הרמב"ם והחינוך לא מנו איסור זה במצוות [הגם שהרמב"ם כתבו בהל' דעות (בג), כאיסור גמור וחמור, עי"ש]. וכ' הפרשת דרכים (דרך מצוותיך ח"ב האזהרה הי') דהטעם משום שהיא מהצווים הכוללים שאין למנותם.

והמגדל עוז כ' הטעם מפני שהדבר מסור ללב וכדכתיב "גבה לב", וכיון שא"א לדעת ולהכיר בו לא נמנה, והלאוין הבאין בחשבון הם הניכרין לעולם ובי"ד יכולים להזהיר עליהם.

והכנה"ג (בדינא דחיי) כ' בד' הרמב"ם דמ"ש אזהרה לגסי הרוח מורם לבבך וכ' הוא רק אסמכתא, וראייתו מהא דלחך מ"ד שם האזהרה מפס' אל תגבהו, שהוא דברי קבלה.

ועיין די המלך בהל' דעות (א,ה) שביאר מה שלא נאמר בתורה אזהרה מפורשת על גאווה, משום דא"א לצוות על זה כיון שהאדם מחזיק עצמו לראוי באמת, ומדמה בנפשו שהוא עומד על דרך המיצוע. אלא נאמרו בתורה הרחקת המדות הרעות אשר מביאות לגאווה, כדי שיתן אל לבו וישמור עצמו שלא יגיע לגאווה.

ויש להביא את ל' הסמ"ג (שם בסופו) שכ' שמתחילה לא היה דעתו למנות הענוה בלאו, "וכשהגעתי להשלים עד כאן הלאוין, אקראן בחלום במראית הלילה הנה שכחת את העיקר, השמר לך פן תשכח את ה'. והתבוננתי עליו בבקר והנה יסוד גדול הוא ביראת ה'...".

גדר גאווה

הסמ"ג כ' דעצם האזהרה היא שלא יתגאו בני' כשה' משפיע להם טובה שלא יאמרו כוחי ועוצם ידי וכ'. ומכאן אזהרה שלא יתגאה האדם במה שחננו הבורא הן בממון הן ביופי הן בחכמה. ומבואר דגאווה כוללת את ממונו וגופו ודעתו. וממילא כל מה שהשיג ע"י כספו או כוחו וחכמתו, הרי זה בכלל אלו. ועי' מס"י פי"א.

אך בשע"ת (ש"ג לד) כ' הוזהרנו להסיר מנפשנו מדת הגאווה, ושלא יתגאה הגדול על הקטן. ומשמע דהגאווה היא דוקא שלא יתגאה כלפי בנ"א [אא"כ נדק' בדבריו דאיכא ב' גדרים, שלא יתגאה בנפשו, וגם שלא יתגאה על הקטן ממנו]. וכ"כ הרמב"ן באגרתו "המתגאה בלבו על הבריות", וכן כל הנהגות הענוה שכ' שם הן ביחסו לבנ"א. וכן מבואר במאירי (סוטה ה) דגדרה הוא התגאות על בני אדם.

וכן יש לדק' ממתני' באבות (ד,י) והוי שפל רוח בפני כל אדם. ועי' לק' בגדר הענוה אם היא שפלות הלב או הנהגה עם בנ"א.

מדרגות הגאווה והענוה

עי' במאירי בסוטה שפי' דענין הגאווה חלוק להרבה מדרגות, ומחלק אותן לג' שמות שונים:

א' גאווה - התגאות על שאר בנ"א שלא לש"ש, אלא דרך גאווה וקנאה ונצוח וכפירת כל מעלה שבזולתם. ועליו נא' שהוא כעובד ע"ז וכופר בעיקר, כיון שרוע טבעו מביאו לחלוק על האמת בכל דבר כדי להשפיל שכנגדו. ואזהרתו מהשמר לך וכ'.

ב' שררה - ראוי למלכים ומנהיגים להטיל אימתן על הציבור לש"ש. ג' יקרת רוח - הנהגת ת"ח שלא להיות מרמס להדיסויות לידמות להם כקיתונו של חרס ולכן צריך א' מח' שבשמיות...

ובחיבור התשובה (ח"א מאמר א פ"ה) האר"ך יותר והוסיף מדרגה רביעית הראויה לרוב בנ"א והיא נקיות הדעת, "להיות דעת האדם זכה ונקיה... שלא יביאהו שפלותו שלא להקפיד על עצמו בעשייתו פחיתויות ומדות נמאסות."

וסייד את ד' המעלות כנגד החסרונות: ענוה כנגד גאווה, שפלות הרוח כנגד שררה, יקרת רוח כנגד הדיסויות, נקיות הדעת כנגד פחיתות הנפש. עי"ש. ולכא"ו הוא דלא כהרמב"ם בהל' דעות ובפיה"מ אבות (ד,ד) שגדר ענוה שהיא ממוצעת בין הגאווה ושפלות הרוח.

הרב חנן דוד נובל

כתב המס"י (בבאור מדת הענוה, פכ"ב) וז"ל, הנה כלל הענוה הוא היות האדם בלתי מחשיב עצמו משום טעם שיהיה, וזה הפך הגאווה ממש עכ"ל. לכאורה משמע מזה שהענוה עצמה היא היפך הגאווה, ומאחר שהגאווה ענינה ההתנשאות מחמת הכרת ערך עצמו, א"כ עיקר הענוה הוא שלא להחשיב את עצמו מחמת מעלותיו כלל. [אמנם נ' ברור שאין הכוונה שמחמת מדת הענוה מוטל על האדם למעט ולהשפיל את ערך עצמו בעיניו, מלשון בעל המס"י בפ"א לענין גאווה משמע שעיקר הגאווה שידמה שמחמת מעלותיו ראוי לו תהלה, ומלשון בהמשך פכ"ב משמע שעיקר הענוה שיתאמת אצלו שאין תהלה והכבוד ראויים לו מחמת מעלותיו (עי' בביאור 'מאור המסילה' להגר"א ארלינגר שליט"א שם ובפ"א ד"ה מחשיב). ועוד, הרי מיסודות עבודת המוסר היא 'גדלות האדם', שהאדם יכיר ועיקר את מעלת עצמו כראוי. ועוד, היאך יתמיד האדם להשפיל ולבטל את ערך עצמו - בעיניו הוא. וכבר כתב מרן החזו"א (אמונה ובטחון פ"ד אות י"ד) וז"ל, כי מציאות הנטיית לכבוד ולעונג היא מציאות חיובית בהרכב המכונה של זה החי הנקרא אדם, ואין שלילת הנטיות האלה בנין בנפש אדם אלא סתירת היותו. המוסר אומר לאדם אהוב את עצמך ורכוש כבוד, אבל דע לך מה אשרך עלי חלד ומה כבודך, אין כבוד אלא תורה, אין כבוד אלא ענוה, אין כבוד אלא עזיבת הכבוד וכו', עכ"ל.]

אמנם עבודת המידות על פן זה של מדת הענוה, היא מהעבודות הקשות שבמקדש עבודת המוסר - מצד אחד להכיר את ערך עצמו האמיתי ומעלותיו, ומצד שני שלא להחשיב עצמו כלל משום כך. ואכן משום כך ממוקמת מדת הענוה במקום כה גבוה בסולמו של ר' פנחס בן יאיר, ועל פן זה מוסכים דברי בעל מס"י. אמנם נראה שעיקר מדת הענוה אינה הפכה של מדת הגאווה, אלא ענין פשוט יותר ששייך גם לאנשים פשוטים כמונו, וכפי שיבואר בעז"ה.

ראשית, יש להביא ראיה שאין הענוה והגאווה הפכיים בעצם. הנה מצאנו ענין הגאווה אצל הקב"ה, כדכתיב (שמות ט"ו א') 'אשירה לה' כי גאה גאה, ופירש"י ז"ל, שנתגאה על כל גאה, כתרגומו ע"כ. [ולשון התרגום, ארי אתגאי על גייתניא וגיאאותא דיליה הוא ע"כ.] וכתבי (תהלים צ"ג א') 'ה' מלך גאות לבש', ופי' המצודת דוד שם, ולבש גאות להתגאה על הכל ע"כ. והנה מאחר שהקב"ה משתבח במדת הגאווה, בוודאי שאין לומר שהיא מדה שלילית בתכלית. ולכאורה צ"ל שלבריותיו של הקב"ה הגאווה היא מדה מגונה, משום שהמתנהג בגאווה מכריז על עצמו בזה שהוא משתווה אליו ית' כביכול. ובהיותו שפלים מוטל עליו לקנות בנפשו מדת הענוה, אבל לו ית' נאווה תהלה וגאווה. אבל מצאנו מדת הענוה אף אצל הקב"ה, כדכתיב (ש"ב כ"ב ל"ו, תהלים י"ח ל"ו) 'וענותך תרבני', והיינו מדת ענותנותך כדפירש"י שם, וכפי שחז"ל בכמה מקומות. והנה אצל בשר ודם אמנם יתכן שישמשו מדות הפוכות - בזמנים שונים. אבל אצל הקב"ה הלא כל העתות שוות, ואם הגאווה והענוה הם דבר והיפוכו, כיצד יתכנו שישמשו **שתי המדות** אצלו ית'?

אמנם מדברי חז"ל בכמה מקומות נראה שתפסו שהיפך הענוה אינה הגאווה, אלא הקפדנות. שנינו במס' שבת (ל' ב'), ת"ר, לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי ע"כ. ובבראשית רבה (פ"ד סי' י'): ויחר ליעקב וירב בלבן כו', קפדנותו של אבות ולא ענוותנותו של בני ע"כ. הרי משמע שהיפך הענוה היא הקפדנות, ולא הגאווה. [ובודאי אף שמאי לא היה חלילה קפדן מצד טבעו, אלא שכך היתה שיטתו לנהוג בקפדנות משום כבוד התורה, וכפי שהאריך בזה באור ישראל (אות כ"ח)]. ובסוגיא אקמצא ובר קמצא (גיטין נ"ו א') איתא, דבר קמצא הטיל מום בקרבן שלש חלוקות, וחסבו החכמים להורגו שלא ילשין לפניו שישאל לא הקריבוהו. ואמר ר' זכריה בן אבוקולס שלא להורגו, שלא יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג. וע"ז אמר ר' יוחנן בגמ', ענוותנותו של ר' זכריה בן אבוקולס החריבה את ביתו ושפרה את היכלו והגליתו מארצנו ע"כ, ולכאורה ייפלא, אף שיש מקום לתלות את החורבן במה שלא הרג ר' זכריה בן אבוקולס את בר קמצא, אך מה ענין זה לענוה? אך לפי המבואר יובן היטב, שכונת הדברים דר' זכריה בן אבוקולס **ווייתו** לבר קמצא לצאת נקי מעונש - שהענוה היינו ווייתו, ואמר ר' יוחנן שווייתו זה גרם לחורבן בית מקדשינו. וכן פירש"י שם וז"ל, **ענוותנותו**, סבלנותו, שסבל את זה ולא הרגו ע"כ. והדבר יותר מבואר בפירושו של ר' פנחס השבוע, (במדבר י"ב ג') והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה, פירש"י ז"ל, **ענו**, שפל וסבלן ע"כ. הרי שעיקר פירוש הענוה היא השפלות והסבלנות, כנ"ל.

ובדברי הרמב"ם (סוף הל' טומאת צרעת) מבואר שזה עיקר כוונת פסוק זה. וז"ל שם, הרי הוא אומר התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדיברה באחיה כו', והיא לא דברה בגנותו כו'. **והוא לא הקפיד על כל הדברים האלו שנאמר והאיש משה ענו מאד**, ואע"פ כן מיד נענשה בצרעת, ק"ו לבני אדם הרשעים המשפשים כו' עכ"ל. הרי לדעת הרמב"ם עיקר כוונת הפסוק הוא לומר שמשפ רבינו ע"ה לא הקפיד על דברי מרים, ואם לא נפרש ד'ענו' היינו בלתי מקפיד, הרי אין כאן ראייה מהפסוק כלל. וכן פירש הרמב"ן ז"ל כאן את דברי הספרי וז"ל, אבל בספרי כאן, ר"נ אומר אף בפניו של משה דברו בו שנאמר וישמע ה' והאיש משה ענו מאד, אלא שכשב משה על הדבר. יזכיר ענותו, שסבל ולא ענם כו' ע"כ. כלומר, משמעות הפסוק 'והאיש משה ענו מאד' היינו ששמע את דברי מרים ואהרן ולא הקפיד עליהם.

הרב יעקב שץ

גמ' סוטה דף מ"ט ע"ב משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא אמר ליה ר' יוסף לתנא לא תתני ענוה דהא איכא אנא ע"כ. והדברים צריכים ביאור דנראה דהוא היפך הענוה ואיך ר' יוסף אמר כן, אלא שקושיא זו כבר קשה בתורת משה יושב וכותב מפי הגבורה "והאיש משה ענוי מכל האדם אשר על פני האדמה" נשאלת השאלה - בשעה שמשה כתב אלו המילים הרי היה חייב להאמין בהן, ואם כבר בהן הרי הוא אפיקורס ואם הוא מאמין שיש בו מעלה שאין לאף אדם על פני האדמה, איך הוא נשאר בכל זאת הענוי מכל האדם?

ובע"כ שאין ידיעת האדם מעלותיו סותרת את מידת הענוה ואם כן צריך לבאר מהי מידת הענוה. ונראה, שמידת הענוה היא הכרה בעומק הלב של האדם שאין לו משל עצמו כלום, שהרי הקב"ה מקיימו ומחדשו בכל רגע והכל מתנה טבעית מאת ה'. אלא שהקב"ה הטביע בטבע האדם העלמת ידיעה זו כי תכלית הבריאה היא בחירה - שתהיה אפשרות לאדם אפשרות לבחור לעשות נגד רצון ה', ואם ידיעה זו הייתה ברורה א"א היה לחטוא.

ומצאנו חידוש גדול יותר בענין העלמת ידיעה זו שהכל מתנה, שהרי הפסוק מזהיר "השמר לך פן תשכח את ה' אלוקיך" (דברים ח' י"א) שהוא הזהרה לגסות הרוח (סוטה ה') והח"ח מביא מהסמ"ג בהקדמה שרמזו לו על לאו זה מהשמים שלא ישכח מלמנותו, ומנה אותו בל"ת ס"ד. ומשמע בפסוקים שכפי שיעור ריבוי המתנות לאדם כך טבעו לשכוח יותר, וכפי שיעור ריבוי חיוב הכרת הטוב כך מתרבה הקושי לזכור ולהכיר טובה. וכהמשך הפסוקים "ואמרת בלבבך כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה" (דברים ח' י"ז) ועל זה בא הציווי למחוק רושם זה מהלב והוא ע"י הזכירה כמאמר הפסוק בהמשך "וזכרת את ה' אלוקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל". וזוהי עבודה גדולה לעקור את הרצון הטבעי לשכוח ולהיזכר שהכל מתנת חנם מאת ה'.

והנה מצאנו בפסוק: "לענוים יתן חן" (משלי ג') וצריך להבין, מהו יחוד מתנת החן לענוים? ונראה באור הדבר דהוא מידה כנגד מידה, הענוי שחי בתחושה שכל מה שיש לו הוא מתנת חנם מהבורא, וכמאמר הפסוק: "מי הקדימני ואשלם לו" (איוב מ"א) שמבואר במדרש, שהקב"ה תמיד מקדים את האדם בנתינה, כלשון המדרש 'נתינו לו בית וציוותי אותו על מזוזה'. הענוי שחי בתחושה זו, זוכה לחן שהוא מתנת חנם, חן מלשון חנם.

הגמרא בשבת ק"ג מבארת את מילת 'חן' בפסוק זה לסיעתא דשמיא למעלה מטבעו להצליח, דזהו מתנה גלויה וניכרת לאדם.

ועפ"י זה אפשר לפרש "משה איש האלקים" דכיון שמשם עניו מכל האדם וכבר בארנו שענוה היא התחושה שאין לו משלו מאום ואם כן הכל הוא רק אלוקים וזהו תוכנו של משה האיש, אין בו כלום ואם כן הרי הוא כולו אלוקים, כי אישיותו של משה היא אלוקים. וזוהי מידת הענוה.

ועל פי זה יובן הכתוב "זכרו תורת משה עבדי" דצריך להבין למה לזכרון התורה נתייחד משה בשם 'עבדי'? כיוון שמהותה של הענוה היא עבדות, כי עבדות פירושה לית ליה מגרמיה כלום, וזוהי גם כן מהות הענוה, ומידה זו של העבדות והענוה מושרשת בלב ע"י זכירת ה' תמיד, כלשון הפסוק: "וזכרת... וכשאדם יש לו מידת הענוה ע"כ יש לו כח הזכירה וכפי שיעור השיכות של האדם לענוה, כך הוא שייך לתורת משה עבדי, וע"י זכירתו את ה' נותנים לו זכרון בתורה, וכמבואר במגילה ו' ע"ב "לאוקמי גירסא סיעתא דשמיא" וסיעתא דשמיא הקב"ה מושיט לענוים כלשון הפסוק "לענוים יתן חן" שהגמרא בשבת בארה בענין סיעתא דשמיא. וכן הוא בדיון, אדם שזוכר את הקב"ה, הקב"ה מזכיר לו את התורה ע"י סיעתא דשמיא.

הדברים מתאימים שר' יוסף שנתייחד במידת הענוה כלשונו "דהא איכא אנא" הרי הוא מכונה בגמרא "סיני" שזוכר הכל כנתינתם מסיני.

בבואר מדת הענוה
הרב אברהם ישעיהו קראוס

כתב באיגרת הרמב"ן וכל אדם יהא גדול ממך בעיניך ואם חכם או עשיר הוא עליך לכבדו ואם רש הוא וכו' חשוב בלבך שאתה חייב וכו'. וכע"ז כתב בחובת הלבבות שער הכניעה פ"ג, שאלו אחד מן החכמים במה היית אדון לכל בני דורך? השיב להם וכו' אם גדול ממני בימים אומר כי זכויותיו רבות ממני ואם קטן ממני בשנים אומר עוונותיו מעטים מעוונותי עיי"ש. ובפשוטו צ"ב מהכ"ת שיחשוב בדרך זו שהשני גדול ממנו והרי מאותו דרך י"ל איפכא שאם הוא גדול ממנו בשנים הרי העברות שלי פחות. והביאור הוא בדודאי ענין הענוה אינו לרמות את עצמו, אלא אדרבה ענוה הוא הכרת האמת וכמו שהאר"ק במס"י שהוא אפס ואין נגד גדולת הבורא ושכל מה שיש לו הוא חסד ה' עיי"ש דברים נפלאים.

ומש"כ הרמב"ן הוא עוד ענין שבאמת בכל אדם יש מעלות וחסרונות וטבע האדם לראות מעלות של עצמו וחסרונות של חבריו, ולזה כתב שישתכל בדרך זו שיש לחבירו ודאי איזו מעלה שאין לו ואף שגם לו יש מעלות שאין לחבירו מ"מ גם לחבירו יש מעלה עליו וזהו היפך הגאווה של חבירו שכאילו חבירו אינו כלום בעיניו וכיון שיש לו איזו מעלה זהו סיבה לכבד אותו יותר ולהעריך אותו. ודו"ק.

ענוותנותו של משה רבינו
הרב יצחק לוי

התואר המיוחד של אב הנביאים משה רבינו ע"ה, הוא היותו 'עניו מאד' מכל האדם אשר על פני האדמה' (במדבר י"ג). בנוסף לזה אמר עליו הקב"ה 'לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא' (שם יב ז), וכן בתפילת שבת 'כי עבד נאמן קראת לו'. ונראה דשני התארים האלה מישך שייכי אהדדי. ויבואר עפ"י דברי הסתייפלו בספרו חיי עולם (פרק כז) בשם הספרים הקדושים, "שכל הסיפיקות והבלבולים בעיני אמונה אינם נמצאים אלא בלב הבעל גאווה, כי כל המתגאה אור השכינה מסתלקת ממנו וכו', וכל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד ע"ז וכו', כאילו כופר בעיקר שנאמר 'ורם לבבך ושכחת את ה' אלוקיך' (סוטה ה.), כי באמת הבעל גאווה אין לו אמונה שלימה, אבל מי שזוכה לענוה אמיתית, להרגיש ולחשוב עצמו כדבר שאינו כלום, יתייב ומיד מסתלקים ממנו כל הסיפיקות וכל ההרהורים והבלבולים בטלים ומבוטלים ואינם, וזה בדוק ומנוסה בבירור גמור", עכ"ל.

רוע מדת הגאווה
הרב ש. רובינא

כתב הארחות צדיקים בפתחתיו לשער הראשון שהוא שער הגאווה, וז"ל ומה טוב שנזדמן תחלה לכל השערים, מפני חיוב האדם להבדל ממנה, כי היא פתח לרעות רבות, ולא ראינו כזאת לרעה בכל המדות. והנה מה שכתב שלא ראינו כזאת לרעה, על כרחך שאינו רעתה בעצם, שהרי לקמך בשער זה (ד"ה ועוד הגאווה) כתב שהתאוה היא המדה הרעה שבכל המדות, ע"ש. ולכן נראה דהתאוה היא הרעה שבכל המדות מצד עצמה, משא"כ הגאווה שרעתה אינה מצד עצמה אלא מחמת שהיא "פתח לרעות רבות", ובה לא ראינו כזאת לרעה בכל המדות, מדה רעה שמביאה לכ"כ הרבה רעות.

ענוה וגאווה ברוחניות
הרב ישראל הר כסף

יש לדון אם בעינינו של רוחניותו של איסור להתגאות, והנה רבינו יונה בשערי תשובה (ש"ג ל"ד) כתב "לבלתי רום לבבו מאחיו, הוזהרנו בזה להסיר מנפשנו מדת הגאווה... ואל יתהלל חכם זולתי בעבודת השי"ת וביראתו, והבטחון בו ובאהבתו, והדבקות בו, שנאמר "הוא תהלתך והוא אלקיך", ונאמר (ירמיה ט"ב) "אל יתהלל חכם בחכמתו וגו', כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי".

וי"ל דהסברא עפ"י מש"כ הרמב"ן באגרתו "במה יתגאה לב האדם? אם בעושר- ה' מוריש ומעשיר. ואם בכבוד- הלא לאלוקים הוא, שנאמר: העושר והכבוד מלפניך, ואיך מתפאר בכבוד קונו, ואם מתפאר בחכמה- מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח". ומבואר דסיבת הענוה מפני שאינו מצד עצמו. וא"כ כיון שאחז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראש, כלומר שניתן בידי האדם ע"כ זה באמת שייך לו עצמו ויכול להתפאר. וכ"כ המלבי"ם בפס' "כי אם בזאת יתהלל" וגו' שביאר אל יתהלל החכם והגיבור והעשיר כי זה לא תלוי בבחירתו וממילא זה לא שייך אליו כדי שיוכל להתגאות בזה, אבל אם "השכל וידוע אותי" דהיינו שיועד להשתמש במעלותיו האלה לשם שמים, הנה זה בא בבחירתו ושייך אליו וע"כ "בזאת יתהלל המתהלל"- בעושר והכבוד והחכמה, כיוון שבבחירתו נעשו מעלות שלו. ולפי"ז א"ש הא דמצינו בסוכה כ"ח ובשבת קי"ח: ובתענית כ: ובעוד הרבה מקומות שהשתבחו תנאים ואמוראים בהנהגות טובות שנהגו.

לגליון צ"ד - בענין ברכת כהנים בכהן פנוי

מה שהקשה הר"י הופמן שליט"א, לפי מש"כ בחידושי אנשי שם על המרדכי במס' מגילה, בשם זוהר הק', שכהן שאינו נשוי פסול לעבודה, דלפי"ז מדוע צריך קרא בריש שכתב יומא דוכפר בעדו ובעד ביתו, ולכן מתקנין לו אשה אחרת, תיפו"ל שאם תמות אשתו יפסל לעבודה ככל כהן, נראה לומר דכונת זוהר, שהוא רק פסול לכתחילה אבל בדיעבד כשר, ויש להוכיח כן מנדב ואביהוא שלא נשאו נשים כדמשמע ביבמות סד ע"א שלא עסקו בפריה ורביה, ומ"מ מצינו בפר' שמיני שהשתתפו בעבודה. וכן משמע בחולין כד ע"ב שכהן קטן פסול לעבודה משום דכתיב "איש", אבל מטעם שאין לו אשה לא נפסל. וגם מש"כ המרדכי שכהן רוק לא ישא כפיו, כונתו שלא יכניס עצמו לחיוב, אבל ודאי אם אמרו לו לעלות לישא כפיו, דלא גרע מאבל שמבואר דמ"א קכח ס"ק סה, שאם קראוהו לעלות ולא עלה עובר בעשה, אף שאינו במצב של שמחה. וממילא לפי"ז ניחא הקושיא מריש יומא שהקשה הרב הנזכר.

ה.ו.

לגליון צ"ד - דין הדוכן בברכת כהנים

הרב גלעזר הפליא לחדש דבעליה לדוכן איכא התחלת מעשה המצוה, והיינו דהדוכן הוא מתנאי המצוה, כשם שהכהנים במקדש עומדים על הדוכן וכשם שאהרן בירך מעל המזבח. וזו צורת מעשה המצוה שמתחיל בעמידת הכהנים לפני הברכה. ומלבד דהוא חידוש גדול, יש לתמוה כיצד עולים הדברים עם מה שאמרו שם בגמ' דרב אמי ורב אסי מעיקרא הוו עקרי כרעיהו ממטא לא הוו ממטו התם, וכן א"י שם שאם עקר רגליו עולה אפי' אחרי ברכת רצה, וכך נפסק להלכה. ועוד קשיא מהכ"ת דהעמידה בדוכן היא מעשה מצוה, והרי בזה"ז ליכא שום דין דוכן.

ועל יסודו שם, שאמירת היה"ר היא חלק ממעשה המצוה דברכת כהנים, ג"כ קשיא, דהתייב לפי רש"י שאמירת היה"ר היא על הדוכן דוקא. אבל מה יעשה לשי' הרמב"ם [כפי שהביא שם] שאומרים אותו כבר בעקירת רגליהם. ב.ב.ק.

תשובת הכותב:

ראשית יש לדעת דדבר ברור הוא ומוכרח מהסוגיא בסוטה דבשעת העליה לדוכן חשיב התחלת המצוה, דאל"כ היאך ייחשב שהברכת כהנים בעבודה. אך אין הכרח דעצם העמידה על הדוכן היא התחלת המצוה, בפרט שיוצא יד"ח במה דעקר כרעיה כנ"ל בדברי המשיג. אלא צ"ל כמש"נ בדברינו שם דהתחלת המעשה הוא באמירת היה"ר שהיא הרחבה של ברכת כהנים שמהותה ג"כ תפלה, כדמוכח מהרמב"ם. אמנם נכון דכל דברינו אמורים לשי' רש"י שאינה להלכה, אבל לפי הרמב"ם אכתי צ"ע.

וראוי להביא בזה את לשון המאירי בסוטה שם שכל סדר נשיאות כפים בגבולין הוא שכששליח ציבור אומר ברכת עבודה קודם שיגמור עוקרין הכהנים כמה שהן את רגליהם לעלות לדוכן, ומברך כל אחד בשעת עקירתו יה"ר מלפניך ה' אלקינו שתהא ברכה זו שצויתנו לברך את עמך ישראל באהבה ברכה שלמה שלא ימצא בה מכשול ועוון. ועולין לדוכן פניהם למול ההיכל ואחוריהם כלפי העם ואצבעותיהם כפופין בתוך ידיהם ומתפללים בינם לבין עצמם במעין ברכה שהזכרנו עד שישלים שליח ציבור ברכת הודאה. ע"כ. ומבואר מדבריו דאיכא דין תפלה על הדוכן, שהרי כבר אמרו את היה"ר בשעת עקירתו ומ"מ חוזרים ומתפללים אח"כ כשהן על הדוכן. [ודוק דאף שבראשונה כתב לו ברכה, מ"מ בשנית נקט לשון תפלה], ומדוקדק כדברינו דהיה"ר אינו תפלה לפני המצוה אלא חלק ממעשה המצוה.

לגליון צ"א - צער במיתה על קידוש השם

בגליוני הש"ס (ברכות סא:) העיר בע"ז יח. מדוע הבטיח ר"ח בן תרדיון עוה"ב לממונה שרבה בשלהבת ויטול ספוגין מעל לבו, והרי אין צער למוסר נפשו על קידוה.

ונלע"ד דאכן לא הצטער גופו, אלא שבזיון הוא כל רגע שרואים אותו בוער באש, וכדאמרה בתו "אבא אראך בכך", וכדשיב לה "עכשיו שאני נשרף וס"ת עמי מי שמבקש עלבונה של ס"ת הוא יבקש עלבוני", מבואר שמדובר על עלבון ששייך בס"ת ולא על יסורי הגוף.

ובגליון צ"ג הובא שכמו"כ הק' בגליוני הש"ס בר"ע שהיו סורקין בשרו ומבואר בירושלמי שהיה מרגיש. וניסה הכותב לחלק דד' מהר"ם אינם כשהמיתה היא עונש. ובמחכ"ת הרי לא חשיד קוב"ה למעבד דינא בלא דינא (ברכות ה:), וודאי גם כל עשרה הרוגי מלכות [שלא נמנו (ב"ב יז) בין המתים בעטיו של נחש], מצא בהם הקב"ה איזו תביעה. ועי' שמחות פ"ח שר' ישמעאל בכה על שנהרג כשופכי דמים ומחללי שבתות, וא"ל רשב"ג שמא עינה אלמנה כשישן, ע"ש. ובסנהדרין סח. ורש"י ד"ה שלך, מבואר שנענש ר"ע במיתה קשה על שלא שימש את ר"א כרצונו.

יצחק ליסיצין

למען עתיד ילדיך
תכנית "שמח תשמח"
 לפרטים: 050-4150605

לחברותא התקשרי: 9141217

ברכת מזל טוב שלוחה לכבוד הגאון רבי מנחם שמואל כהן שליט"א
 ר"מ ישיבת דברי אמת

אשר מעטר את הגליון מדי שבוע בהארותיו המחכימות בחריפות ובקיאות במדור "שואל כענין" המעורר את לב הלומדים לפלפול ולסברא. לרגל הכנס בנו בעול תורה ומצוות.

יה"ר שיזכה לנחת דקדושה מכל יוצאי חלציו ולהעמיד תלמידים הרבה.

בברכה נאמנה מערכת "עומקא דפרשה"

גליון זה נתרם ע"י הרב שלום יוסף גולדשמידט שליט"א לרגל שמחת נישואי ביתו עם החתן הר' דוד אריה קארנובסקי שליט"א בשעתו"מ

לעילוי נשמת הר' יצחק יהודה בן הר' נתנאל ז"ל

לעילוי נשמת מרת מרים בת החבר ר' משה ז"ל

נושאי הגליונות הקרובים

שלח - הפרשת חלה
 קרח - מתנות כהונה
 חוקת - פרה אדומה
 בלק - גליון המאה

ד"ת מתאימים [עד 700 מילים] אפשר להניח בצירוף שם מלא וטל', כתיבות "עומקא דפרשה" שנפתח אוצה"ס "בית יוסף" רח' שד"ה, ובברכפלד ליד ביהכ"נ "בני הישיבות" שד' יהזקאל. או לשלוח בדוא"ל gal200@neto.bezeqint.net. חומר יתקבל בכל שבוע עד יום ג' בערב [ד"ת בכת"י עד יום א'].

גליון עומקא דפרשה יו"ל בס"ד מדי שבת, במודיעין עילית ורמת שלמה.
 [הנושא אחיד והכתובים מבני המקום] ניתן להשיג את עלוני שאר המקומות בטל' 054-8463121

זמן	נושא	מקום	ע"י
9-1	הספק יסודי (אנגלית)	פתוח	0526109631
9-12	פתוח	ברכפלד	0573101991
9-1	שבת עיון להלכה	ברית יצחק	0573105166
10-1	ג'מ עיון	עדיף ברכפלד	0548426868
11-12:30	סנהדרין, פרק הנשרפין פתוח	קרית ספר	0573142774
9-1	מפעל הש"ס 70 דף, פתוח	פתוח	0527635935
9-1	שבת מלאכות	בית אבא	0527671832
9-1	הלכה עיון, דובר אנגלית	בית תפילה (מקום בכולל)	9744031
יום ו' 9-12	פתוח	פתוח	0527653798
9-1	הלכה תערובות	ברכפלד	0527609454
9-1	חולין	אהל יוסף מאיר	9743758
9-1	כיצד מברכין	אהל מנחם	0527644146
9-1	גמרא	פתוח	9797430
9-1	הלכות שבת טור שו"ע	ככר ברכפלד	0527145402
9-1	גמרא	יוצאי חברון	9741987
10-1	דף יומי	בית תפילה	0504110360
9-1	תערובות או בב"ח	חניכי הישיבות אוה"ח	0527633615
9:30-1	עיון	נזר ישראל (לא מתחיל)	0527657872
1:45-2:30	מעוניין ללמוד עם בחור	גמיש	9797405
4-7	הלכה	עדיף חפציבה	0527687837
5-7	עדיף בבא קמא- גמיש	גמיש	0527120955
2-7 (חלקי)	תערובות	ברכפלד	9743044
4-7	לולב הגזול עיון	פתוח	0573130351
3:30-5:30	גמרא חולין	בית תפילה (מקום בכולל)	9744031
4-7	גמרא	כנסת הגדולה	0527641354
5-7	גמרא	פתוח	0527605337
5-7	מכות	פתוח	0573161942
5-7	קידושין, עניני עבדים	בית יצחק	0548452369
2-7	מליחה	פתוח	0527633753
4-7	יורה דעה סימן ק"צ	פתוח	9740812
4-7	הלכה תערובות	ברכפלד	0527609454
4-7	מסכת שבת	פינטק קרלין ברכפלד	0573136277
4-7	חולין	אהל יוסף מאיר	9743758
4-7	הלכות שבת טור שו"ע	ככר ברכפלד	0527145402
4-7	עמ' ליום, חולין	זכרון משה	9340105
5-7	גמרא	פתוח	05268280198
7-9	גמ'	גבעה דרומית	9298785
שעתיים 9-12	נשים נזיקין כדף ליום	זכרון משה	9298964
9-10:30	בב"ח	קמ"ח	0722511236
11:15-12	דף יומי מהיר	ברכפלד	0527664200
9-11	לולב הגזול עיון	פתוח	0573130351
8:30-10:30	2 דף לשבוע	ברכפלד	9742448
9-11	מפעל הש"ס 70 דף, פתוח	פתוח	0527635935
9-11	גמ'	פתוח	0527640528
9-11	מעוניין ללמוד עם בחור	פתוח	9797405
9-10:30	גמרא- הלכה- הגדה	ברכפלד	0504111403
6-10	גמרא	ברכפלד	0527630461
9:30-10:30	דף יומי	קצו"ה	0573143144
9-11	שו"ע א"ח	גבעה דרומית	0573114783
6-8	דף יומי	ביה"כ מושב מתתיהו	050658847
69	דף יומי	ביה"כ מתתיהו	0506585847

לולב

א"ח

גמ'

עשה תרומתך קבע
 הקופה שיגדולי הדור סומכים וממליצים עליה

הקופה הקדושה והחזקת בו